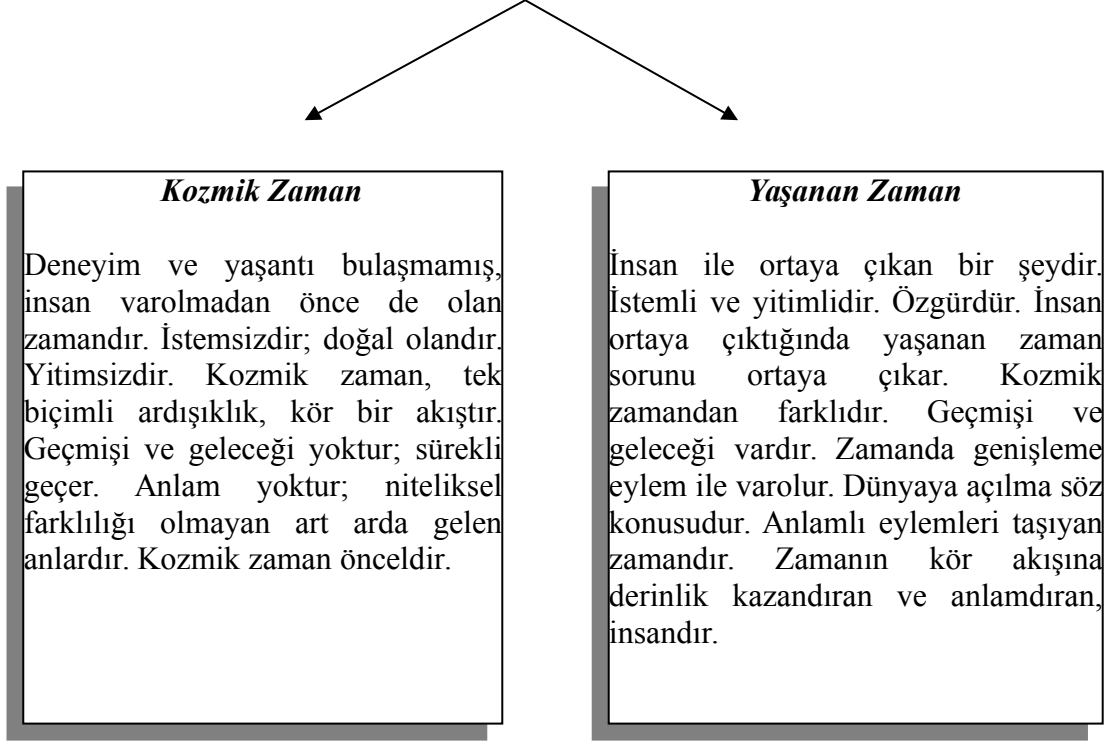

X. DERS

Tarihsel Zaman

Bu iki zaman biraradadır. Oysa Heidegger’de kozmik zaman yoktur; sıradan zamandır ve Ricoeur bunu eleştirmektedir. Ona göre, kozmik zaman ve yaşantısal zaman biraradadır. Takvim ve saat kozmik zamana aittir. Kozmik zaman bu yolla yaşantı ile biraradallığını korur. Zamanın devinen, akan kısmıdır. Zamanın istemsiz kısmıdır. İkisi arasındaki çatışma –ilişki- eyleme de zemin hazırlar. Kozmik zaman doğanın zamanıdır. İnsanın dışındadır ve bir yönüyle insanı belirler.

Kozmik zaman kör bir akıştır. Kozmosun skalasında insan önem taşımaz. Yolu, yönü olmayan kör bir akış söz konusudur. Onu bölümleyen insandır. Bu belirleme ile kozmik zaman yaşama sokulur. Eylemi motive eden bir boyutu vardır. Geçmiş, insansal bir şeydir. İnsan, kozmik zamanda kendini gösterdiğinde geçmiş ortaya çıkmıştır.

Eylemin zamanı ve yeri “tarihsel zaman”dır. Ricoeur’un felsefesinin merkezinde “geçmiş” vardır. “Geçmiş”i barındıran ve onun tarafından belirlenen zaman, tarihsel zamandır. Bu, süreçleşen bir zaman olarak betimlenir. Ricoeur, “kendini”ni anlama temel problemini, “nasıl anlamak?” olarak ele almaktadır. Descartes, “kendini” doğrudan, kesin, net biçimde kendine dönen düşünce ile anlama çabasıdadır. Burada dünya, tarih, zaman yoktur.

Çağdaş felsefe “kendi”nin bu şekilde anlaşılamayacağını savunur. Ricoeur, “eylem” kavramını temele alır. Eylem kavramında insansal boyut da içerilmektedir. Eylemin kendinde, diğerlerine açık olmak, bir şeyi açmak(anlamalı olmak) vardır. Değişen, dönüşen, farklı anlamları üstlenen bir şeydir.

“Kişisel kimlik” kavramı ele alınmaktadır. Descartes’ın Cogito’su “kimlik” açıklamamaktadır. Cogito, “ne düşünüyor?”u yanıtlar. “Kimlik” yoktur; Cogito evrenseldir ve ayırt edici bir yönü yoktur. “Ne olmak” ile “kim olmak” arasında fark vardır. “Ben”im ayrımı veren kim olduğumdur ve bu, “kişisel kimlik”tir. “Kişisel kimlik”, değişime, devinime olanak tanır. Tekil bir insan varoluşunun bir zamandan diğerine aynı kalması, metafizik gelenek açısından tekilin tümele bağlanmasıdır. Kendim = kendim (özdeşlik) metafizik gelenekte kimlik olarak görülen yapıdır.

Kendin = Kendim Cogito = Cogito

Bedenin kendisi ile aynı kalması ya da psikolojik durumlardaki aynılık, kimlik olarak öne sürülmüştür. Ancak, Ricoeur bunu eleştirmektedir. Zamanın gelip geçiciliğinde aynı kalan kimlik tanımlamaları eleştirilmektedir. Bu biçimdeki tanımlama ile kimlik bağlamında “insan olmaklık” sınırlandırılmaktadır. Ricoeur, bir ayırım yapmaktadır:

Ona göre kişisel kimlik, iki şeyin diyalektik ilişkisinden meydana gelmektedir:

- İdem İdentity
- İpse İdentity

İdem, kendi kendi ile aynı kalmak, bir başka deyişle aynılıktır. İpse ise kendi olarak açılmak, kendi olarak görünmektir.

İdem ⊆ Aynılık

İpse ⊆ Selfhood = Kendi olmak

Kendi, eyleyen, konuşan, anlayan, ahlaki sorumluluğa sahip olan, anlatan bir şeydir. Kendi olmak, kendi-dışındaki’ni olmaktır. Kendi’yi oluşturanlar “öteki”ni gerekli kılar. Kimlik, hermeneutik’in bir ürünüdür. Dolayımı olarak birinin eylemleri, sözcükleri ve

öyküsü ile açılan bir şeydir. Baştan belirli bir “kendi” yoktur. “Kendi”, yaşam süreci boyunca yapılan bir şeydir. “Eyleyen kimlik” önem taşır. Temel soru, “eyleyen kim?” sorusudur.

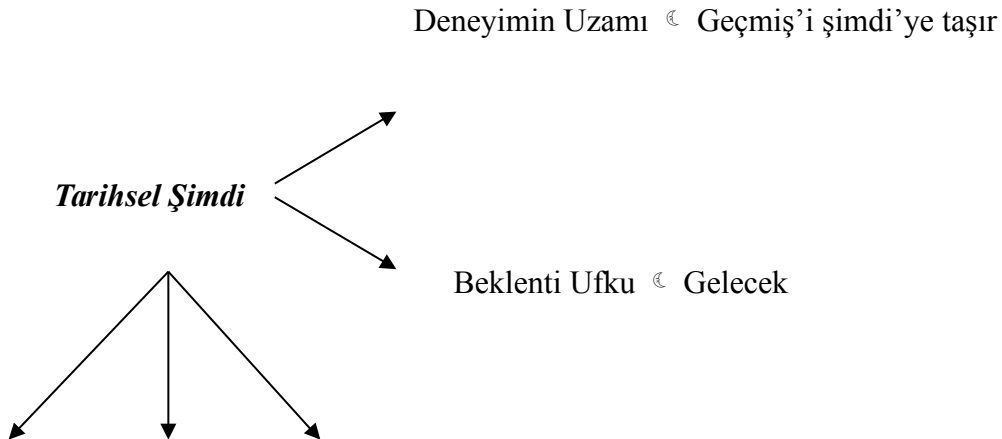
“Eyleyen kim’in olanaklılığı neye dayanır?”, “Eyleyen kim’de baştan verili olan nedir?”

Eyleme yetisi öncelenmektedir. Eyleme yetisi, amaçlılık, anlam içeriği ile tanımlanır. Eylemin görüldüğü bağlam, eylemin anlamını kuran şeydir. Kimlik’i tanımlayan, bulunduğu yerdir (bağlamdır). O halde, kimlik, onun dışındakilerden hareketle tanımlanmaktadır. “Kendi”me ilişkin öykünün gönderimleri geçmişe ve geleceğe yöneliktir. Bu, “anlatı”dır. İnsan eylemleri, olaylar, bir örüntü oluşturur ve zamanda bir genişleme yaşanır.

Geçmiş, bir referans noktasıdır. Her anlatı sembolleştirme içerir. Açılan anlam, gizli anlamları barındırır. Anlam çokluğunun olanağı, kimlik farklılaşmalarını da olanaklı kılar. Bu nedenle kimlik değişime açıktır. Eylemin açıklığı, kimlik’in de açılmasını sağlar. Eylem, zamanda ve mekanda gerçekleşir – açılır; ve zamanda-mekanda sonsuzca genişler.

İdem’deki aynılık, ayrılığı sağlar; ancak İpse, ayrılığın mutlak olmadığını, kendi kendi ile mutlak özdeşlik olmadığını göstermektedir. Kendi ile aynı olan kısım, istemsiz kısımları/doğal olanları içerir. Bunlar İpse ile alış-veriş içerisinde. Bunlar da “öyküm” içerisinde yer bulmaktadırlar. Karakterin içine atıldığı anlamlı bağlam, karakterin kendi ile aynı kalan kısımları ile eylem temelli olarak ilişkiye girer ve değişimi-farklılaşmayı olanaklı kılar.

“Kişisel Kimlik”, anlatı ile açıklanabilir. Eylemin ortaya çıktığı ve genişlediği tarihsel “şimdi”[an], eyleyenin beklenti ufku ve deneyim alanını içerir.

Geçmiş Şimdi Gelecek

Tarihsel “şimdi”, karmaşık tarihsel bir bağlamdır ve eylemin zamanıdır.

Karmaşık tarihsel bağlamın söylemi ne olmalıdır?

Bu söyleme biçimi “anlatı” modelinde gerçekleşir. Anlatı, tarihsel zamanı anlatır. Bu da tarihsel zamanın insallaşmasının anlatılmasıdır. Yitimli varoluşun koşuludur ve anlattığı şey de yitimsizlikten başka bir şey değildir. Diyalektik bir ilişki söz konusudur. “Anlatı”, belli bir yer, belli bir mekan, belli bir karakter, eylemler ve eylemleri etkileyen diğer eylemleri içerir. Bunları tamamlayan “bütünlük”tür. Kişisel kimlik, anlamlı bir bütünlük olarak “anlatısal kimlik”te açığa çıkar. Kimliği açımlayan tanımlama “nasıl” ile yapılır. Anlatmak, değişen anlamlar zincirini devam ettiren bir şeydir.

Kişisel kimlik, anlatısal kimlik ile açıldığında “kimlik” sorusuna yanıt oluşturur. Anlatımda süreç korunur ve geçmiş izleşir. Yitimsizi anlatan yitimli olmak, “tanık” olmaktır. Geçmişin dirilişi, şimdi’de açılır. Bu açılım, yaşantılarla ilgilidir; zihnin istemli edimi değildir. “Geçmiş”, görünen ve kaçan bir şeydir; kuşatıcıdır ve zamanda genişlemenin temelidir.

“Metin baba katilidir; yazarını sessizce öldürür.”
Derrida

Ricoeur’e göre, Husserl’in fenomenolojisi idealisttir ve hermeneutik’i dışarıda bırakmaktadır. Ricoeur’un amacı, fenomenolojinin yazgısını açığa çıkarmaktır. Bugünü ve yarını için neler yapılabileceği tartışılmalıdır; fenomenoloji tek anlamıyla ve geçmişi ile bırakılamazdır.

Fenomenoloji, varolana, verili olanı konu edinir. Hermeneutik ise yeni’yi, farklı anlamları açar. Böylece hermeneutik, fenomenolojiye ‘yeni’yi katar.

Fenomenoloji ile hermeneutik’i biraraya getirmek, işlevsiz hale gelen Husserlci fenomenolojiyi dönüştürerek işlevsel kılmak amacını taşır. Anlamsal çeşitlenme ve değişimin devamlılığı için hermeneutik ve fenomenoloji birbirlerini koşullandırmalıdır. Eylemi, metni, geçmişi inceleme, felsefenin metodoloji haline gelmesi ile sağlanır.

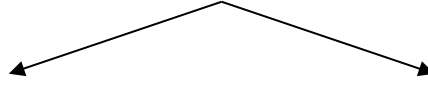
Fenomenoloji ↔ Hermeneutik

Felsefi Hermeneutik

Husserl'e göre, bilinç daima bir şeyin bilincidir. Bu yaklaşımla Husserl, özne – nesne ayrımını gidermeye çalışmakta ve aşkınsal bir öznellik kurmaya çalışmaktadır. Transendental Ego [Aşkınsal Ben], nesnenin anlamlı bir bütün olarak kurulabilmesinin koşuludur. Nesne, öznenin yönelimine bağlıdır ve bu bağlamda transendental ego indirgenemezliği ile önceldir. Aşkınsal öznellik, deneyim kavramını önplana çıkarır. Husserl de felsefesini deneyim ile başlatır; ancak transendental ego ile sonuçlandırır. Deneyim, dış dünya ile olan ilişkiyi gösterir. Fenomenolojinin amacı diğer bilimlerden farklı bir bilimselciliğe ulaşmaktır. Bu iki nokta, Husserl'in eleştiri aldığı yönleridir.

“Bilinç, bir şeyin bilincidir” [Başlangıç]

Aşkınsal Ben

Bilimselcilik İddiası

(Sonuç I)

(Sonuç II)

Bilimselcilik iddiası mutlak'ı, tek anlamlıyı, değişmezi aramaktadır. Husserl böylece felsefeyi mutlak temel haline getirmeyi amaçlamaktadır. Fenomenoloji kökene dönmektir. O şeyi ortaya çıkaran şeyin, kökenin ne olduğunu açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Kökensel olan, yadsınabilirlerin yadsınmasından sonra yadsınamaz olana ulaşmaktır. Ricoeur'e göre, Husserl'in bu köktenciliği redüksiyondan başka bir şey değildir.

Kartezyen düşüncede ve Husserlci yaklaşımda gerçekliğe bir takım kavramlarla bakmak ve ona bir şeyler yüklemek söz konusudur. Bilinç, kendisini baz alarak tüm dünyayı indirgemeye çalışır. Belirli, baştan koyulmuş şeye bilincin indirgeme yapması, olumlananın bilincin kendisi olması ile sonuçlanır. Oysa gerçekliği, kendini açtığı biçimiyle görmek amacı

bu tutumla bağdaşmamaktadır. Bilincin mutlak gerçeklik olarak alınıp diğer her şeyin ona bağlı kurulması çelişki yaratır.

Ricoeur, başlangıçta mutlak bilinci ya da mutlak içkinliği varsayarak değil, kendinin hermeneutik'ini temel alarak başlar. Bu, geçmişini ve deneyimini de kapsar ve dünyada-olmak durumundadır. Geçmiş, bitmiş değildir; bir süreçtir. Geçmiş, yadsınamaz ve indirgenemez. Aşkını bilincin dünyası yoktur; zamanı içseldir. Oysa Ricoeur, dünyada-olmak ile başlamaktadır.

Husserl fenomenolojisinde kendini hermeneutik'e kapatan bir kavram da yönelimselliğin temelinde olan "sezgi" kavramıdır. "Sezgi", ani kavrayıştır. Araya akıl, duyular vb. girmez. Dolaylı değildir; doğrudan, kesin, açıktır. Hermeneutik, dolayımı ihtiyaç duyar; çünkü anlamlandırma zinciri bu yolla devam eder. Anlam zenginliğini sağlayan dolayımıdır.

Ricoeur'e göre, Husserl'de eksik olan noktalar şunlardır:

- ***Kavrayışın – Düşünmenin ontolojik koşulu nedir?***

Kavrayışın indirgenemez, aşılabilir mutlak temeli Transendental Ego'dur. Bu, pre-reflektif bilinçtir [Arı Bilinç]. Dünyadaki şeyleri şüphe ederek olumsuzlamak, Descartes'ın yöntemidir. Husserl'de ise her bilinç bir şeyin bilinci olduğundan, bilinç, nesne dolayımı ile, nesne üzerinden kendine dönmektedir. Husserl bunu ilerletmemekte ve sonuçta da mutlak temel olarak transendental ego'yu belirlemektedir. Düşünmenin ontolojik koşulu aşkını ben olarak belirlendiğinde gerçeklik de bilince dayandırılmaktadır.

Ricoeur'e göre, kavrayışın ontolojik temeli Husserl'de açılmamıştır. Kavrayış ya da düşünme, dünyaya olan açıklıktır. Düşünmenin ontolojik koşulu "yitimsizlik"tir. [Ölüm olmasaydı zaman olur muydu?] Sınırı gitmek, sınırı deneyimlemek ve sınırı aşmak yitimsizlik ile yitimsizliğin ilişkisi ile sağlanır. Yitimsizlik zamandaki genişleme iken, yitimsizlik metaforlar, sembollerdir. Deneyim, yaşantı, anlam "ölüm" ile olanak kazanır. Ölüm, yitiminin verdiği yitimsizliktir; ontolojik bir ölüm söz konusudur. Yeni anlamların açığa çıkması, eski anlamın yitmesi ile olanak kazanır.

Prof. Dr. Ertuğrul Rufayi TURAN
FEL 402 Çağdaş Felsefe II Ders Notları

Ricoeur, “geçmiş”e bağlı olarak “aitlik” kavramını öne sürmektedir. “Aitlik”, bilincin yitimsizliği olarak algılanır ve yitimsizliğin olumsuzluğunu olumluya dönüştürür. Anlatısal kimliğe giden yolu “aitlik” kurar. “Kendi öykümüz” yaşamı değerli kılan tek şeydir. Bu öykü saf bilinç ile açıklanamaz. Öykümüz ile zaman içinde genişleriz. Kendimi anlamak felsefenin merkezindedir ve bu bilinçten yola çıkarak yapılabılır bir şey değildir. Bu yaklaşım bilinci ya da bilinç süreçlerini yadsımaz; ancak bunun “kendi”yi anlamakta yetersiz olduğunu savunur. Anlatısal zenginlik “kendi”yi açıklar. Bu zenginlik zaman içindeki genişlemeyi de içerir ve sadece eyleyen özneyi betimlemekten ileri gider.

“Sizin gerçek dediğiniz her şey fiksiyondur. Bu nedenle dünyaya kurgularla bakıyorsunuz. Seni kuran zengin bir süreç, tarihsel gelenek, kültürel arka plan vardır. Tüm bunlar seninle açılır. Kendini anlamak, kendinin farkında olmak, tüm bunlarla olanaklıdır. Anlatılanın kaynağı, kökeni bunlardadır.”

Ricoeur’e göre, esas olan metnin yazarı değil, metnin konusudur. Metnin konusu önceliklidir. Metin, anlamlandırma sürecine açıktır. Bu süreç uzaklık-yakınlık ilişkisi ile açılır. Her yakına getirme yeni bir anlamlandırmadır.